

Karl ja Guerel Pehme –

KAAREL ROBERT PUSTA

PÄRANDI SÄILITAJAD

VELLY ROOTS

Kaarel Robert Pusta arhiivi pidulikul üleandmisel Eesti Riigiarhiivile Tallinnas 1997. aasta veebruaris. Vasakult: Guerel Pehme, Aimar Altosaar, Kaarel Pusta *jun* abikaasa Elke Pusta, Velly Roots, Kaarel Pusta *jun*, Karl Pehme. Foto Arvo Pesti

"Täna Riigiarhiivi ja eriti Teid selle eest, et võtsite Min. Karl Robert Pusta arhiivi oma hoole alla. See materjal, mis tegelikult oli minu vastutusel 1954. aastast ja hävinemise ohus pärast Pusta surma, on leidnud õige ja kindla koha kodumaal. Tänu suursaadik Trivimi Vellistele, kelle energilisel vahendusel materjalide ülekanne sujuvalt toimus. Samuti K. Pusta juniorile, kelle nõusolekuta dokumente välja ei oleks andnud. Loo-giliselt on ta isa pärija, aga arhiiv ikkagi kuulub Eesti Riigile. Nüüd on see materjal tulevastele põlvedele säilitatud ja uurijatele kättesaadav."

(Karl Pehme kirjast Riigiarhiivi direktorile Aimar Altosaarele 13.03.1997)

Kunstnik Karl Pehme (s 12.05.1918) on lõpetanud Riigi Kõrgema Kunstikooli professor Voldemar Melliku õpilasena 1939. aastal. Eesti sõjaväe ajateenistust asus täitma Kalevi pataljonis. Mobiliseerituna Punaarmeesse langes sõjavangi ja pääses Saksamaalt tagasi Eestisse. 1944. aastal põgenikuna taas Saksamaale, kus leidis edasiõppimise võimaluse Düsseldorfis Kunstiakadeemias. Fotode põhjal oma töödest võeti Karl Pehme 1946. aastal vastu Pariisi *Beau Arts* akadeemiasse ja sai ka väikese stipendiumi. Pariisis abiellus ta konservatooriumi klaveri eriala üliõpilase Guerel Oulanofiga ja neil on kaks last: poeg Kalev ja tütar Reet.

Pariisis tegutses tol ajal eestlaste vastastikuse abistamise selts, tuntud Pariisi Eesti Seltsi nime all. Selle esimees Evald Ernesaks siirdus peatselt Kanadasse ning

esimehe kohustused jäid ligi kuueks aastaks Karl Pehme kanda. Seltsi peamine ülesanne oli leida üle Prantsusmaa laialipaisatud kaasmaalasi ja neid kuidagiviisi abistada. Prantsusmaa valitsus avaldas sel ajal survet idaeuroopa põgenikele okupeeritud kodumaale tagasi pöörduma. Paljud põgenikud olid ilma dokumentideta ja elamisloata. "Oli veel ka eestlastest sõjavange ja kümnekond meest Prantsuse võõrleegionist. Kuna olin olnud tegev Eesti Punase Risti juures, sain Prantsuse Sõjaministeeriumilt tunnistuse, mille põhjal võisin laialipaisatud sõjavange külastada ja võõrleegioni meeste eest seista. Mitmed olid füüsiliselt ja vaimselt murtud. Vabanenud meeste tuli abiks olla dokumentide korraldamisel ja tööning elukoha leidmisel," kirjutab Karl Pehme.

Kümnekond seltsi liiget sai iga nädal kokku, koostati bülletääni Elav Sõna viimastest uudistest ning anti ka välja mõned numbrid väikest trükitud ajalehte Eesti Leht Prantsusmaal. Trükiste väljaandmisega tegeles peamiselt ajakirjanik Jüri Pärnpuu. Karl Pehme Pariisis oleku ajal kogunes seltsi ümber ligi 200 eestlast. Üldiselt oli põgenike olukord väga raske: valitsuse poolt polnud sõbralikkust oodata, bürokraatia ahistas ja majanduslik seis oli väga vilets. Et saada elamisluba, pidi olema töökoht, tööd aga ilma elamisloata ei saanud. Karl Pehme ise pidi iga paari kuu tagant elamisluba taotlema, kuna viisa oli talle antud vaid aastaks. Perekonna ülalpidamiseks tuli Karl Pehmel otsida juhutöid ja tööloa sai ta alles kuu aega enne USAsse asumist 1952. aastal.

"Ühel päeval koputati minu hotellitoa uksele ja sisse astus härra, kes end tutvustas: Karl Robert Pusta. Sellest algas minu tutvus minister Pustaga, hilisemad perekondlikud sidemed ja osa tema arhiivi ajaloost. Diplomaadina oli Pustal sidemeid riigitegelastega, tutvusi Prantsusmaa mitmesugustes asutustes ning ta oli suureks abiks mitme keerulise olukorra lahendamisel. Selts hindas K. R. Pusta teeneid eestlaste huvide kaitsel auaadressi üleandmisega pidulikul koosviibimisel. Pariisis viibis Pusta lühikest aega, ametikohustused viisid teda tagasi USAsse."

1952. aastal sai Karl Pehme koos perekon-

naga viisa emigreerumiseks Ameerika Ühendriikidesse. Sinna saabus ta ilma rahata, lisaks 500-dollariline võlg, mille kohustus tagasi maksma aasta jooksul. Töökoha leidis ta ühes dekoratsioonifirmas ja korteri eest New Yorgi Harlemi linnaosas tuli tal teha kojamehetööd.

Karl Pehme: "Enne kui Pusta siirdus koos abikaasaga tööülesannete tõttu Euroopasse, tegi ta mulle ettepaneku tulla elama tema Long Islandi kodusse ja ühtlasi hoolitseda proua Pusta aastates ema Leena Grünbergi eest. Ettepanek oli väga soodne mõlemale poolele. Minu lastele mugav kodu ja suur aed, üheksakümnetes vanaproua ergas ja tugev isiksus, rääkis minu abikaasa ja lastega ainult eesti keelt ja nad õppisid temalt mõndagi eluks vajalikku. Läbisaamine oli väga hea ja sõbralik ning nõnda sai minu abikaasast perenaine Pustade kodus.

Maja alumisel korrusel paiknesid riulid, kus Pusta hoidis oma dokumente. Iga aasta veetis ta paar kuud Long Islandil, luges ja kirjutas varahommikuni memorandumeid, artikleid, mälestusi. Kirjutas tavaliselt käsitsi, hiljem masinal ümber. Signeeritud käsikirja jättis kausta. Kirjavahetus oli tal suur: olles tuntud diplomaatilistes ringkondades, olid tal tihedad sidemed Washingtonis, samuti Balti ja teiste riikide esindajatega. Aktiivselt võttis ta osa rahvusvaheliste organisatsioonide tööst. Euroopasse tagasi minnes võttis iga kord kaasa materjale, et mälestuste teist osa lõpetada. Osa arhiivi dokumentidest, mille valiku ta ise tegi, aitasin pakkida ja see saadeti Kaliforniasse *Hoover Library* kogusse.

Nõnda koos elades tundsin ennast kui Pusta perekonna liikmed. Pusta on ka minu tütre Reeda ristiisa. Pärast vanaproua Grünbergi surma jäime edasi elama Pustade majja. Kui aga minister Pusta 1964. aastal Madriidis suri, tuli proua Pusta Long Islandile ja otsustas maja müüa ning asuda alaliselt elama Euroopasse, kus tal oli oma kindel arst, kuna ta tervis polnud enam kuigi hea.

Müünud maja, seisis proua Pusta korraga olukorra ees, kus see tuli vabastada ja tühjaks teha. Meeleheitel ja teadmatuses, kuhu arhiivi materjal paigutada, palus ta: "Härra Pehme, tehke garaaži ette tuli ja põletage kõik ära..."

Põletasime nõndaviisi tähtsusetut prügi, kui aga jõudis järjekord dokumentideni, ei suutnud ma tema korraldust täita. Tundsin, et see on osa Eesti ajaloost, mida ei tohi hävitada. Kuna mul tol ajal oli juba oma maja, lubasin proua Pustale, et võtan dokumendid oma hooldusele ja töötasin, et hoian neid nii kaua kuni elan või siis leian neile kindla koha säilitamiseks. Proua Pusta elas veel lühemat aega minu kodus, aga siirdus siis Saksamaale. Sellest ajast side proua Pustaga kadus. Hiljem kuulsin tema surmast. Vaatamata otsingutele ei leidnud ma kontakti minister Pusta poja Kaarliga ega ka tütar Ainoga."

1991. aasta novembris Tallinnas viibides käis Karl Pehme Riigiarhiivis direktor Heino Valmseni jutul. Kuigi arhiiv oli K. R. Pusta arhiivist väga huvitatud, ei leitud tookord võimalust materjalide ületoomiseks. 1992. aastal Eesti Vabariigi aastapäeva tähistamise vastuvõtul ÜRO ruumes kohtus Karl Pehme üle paljude aastate Kaarel Pusta juunioriga, kes seejärel külastas Pehmete kodu ja tutvus oma isa ulatusliku arhiiviga. Ometi möödus veel õige mitu aastat, enne kui arhiiviga sai midagi otsustavat ette võtta. 1996. aastal, Eesti Vabariigi 78. aastapäeva vastuvõtul rääkis Karl Pehme Eesti suursaadikule ÜRO juures Trivimi Vellistele Pusta pärandist, kes kohe hakkas aktiivselt korraldama arhiivi ületoomist Eesti Riigiarhiivi. Pusta poeg oli sellega kõigiti nõus ja arvas, et nende materjalide õige koht on kodumaal. 1996. aasta suvel pakkisid Karl ja Guerel Pehme dokumendid seitsmesse suurde kasti ja saatsid laevaga Tallinna.

Eesti Vabariigi teeneka diplomaadi Kaarel Robert Pusta kodumaale saabunud pärandi pidulik esitlemine Riigiarhiivi Toompea hoidlas toimus 1997. aasta veebruaris. Sellest võtsid osa ka Pusta poeg abikaasaga ning Karl ja Guerel Pehme, kelle kohusetundliku hoole all Pusta arhiiv üle kolmekümne aasta säilis ja nüüd uurijatele avatud on.

Esitlemisele järgnenud koosviibimisel lõbustas Pusta juunior kokkutulnuid looga, kuidas tema isa sattus 1952. aastal Madridi Eestit esindama. Rahal on ajaloosündmustele sageli ootamatu mõju, rääkis ta. Kuld võib muuta nii riikide poliitikat kui ka inimeste saatust.

Kui Franco oli võitnud Hispaania kodusõja ja saanud gaudilloks, st riigipeaks, oli ta sunnitud nõrdimusega üle elama Hispaania kullavarudega lastitud laevade lahkumist Hispaania sadamatest. Kuld suundus Venemaa põhjatusse rüppe. Nõukogude valitsus nõustus siiski alustama läbirääkimisi kullavarude tagasisaamiseks ja nõudis viiekümne miljoni dollari tagastamise eest kommunistliku partei taastamist Hispaanias. Niisugusele nõudmisele vastas Franco kategoorilise keeldumise. Läbirääkimised kestsid mitu aastat tulemusteta. Kui siis Franco hakkas viimaks järele andma, teatas vastaspool, et kullavarused polegi enam, on ära kulutatud. Seepeale vihas Franco nii hirmsasti, et sõlmis ameeriklastega lepingu sõjaväebaaside rajamiseks Hispaania territooriumile ning majanduslikuks ja sõjaliseks koostööks. Aga sellest polnud veel küllalt. Kuna K. R. Pusta tegevus USAs nõukogude tegelikkuse selgitamisel oli äratanud laialdast tähelepanu, kutsus Franco Pusta Madridi, et ta esindaks Eestit peale Hispaania veel ka Prantsusmaal ja Belgias.

Kus lõpeb tegelikkus ja algavad legendid? Igal juhul tegi Pusta Madridis elades aktiivselt diplomaatilist tööd, pidades ettekandeid Haagis Rahvusvahelise Õiguse Instituudis, Kõlbeliste ja Poliitiliste Teaduste Akadeemias Pariisis, esines loengutega Madridi, Ankara, Istanbuli ja Pariisi ülikoolides.

Kaarel Robert Pusta suri Madridis 8. mail 1964.